

Goyhetche, XIX. mendeko lapurtar atipiko batez

JOSU PIKABEA

Abstract

This study refers to the place, certainly atypical for us, that G's work occupies among the Labourdin writers of the XIXth century. Within the two main tendencies in that century —on the one hand the tradition coming from the classic Labourdin, and the more and more influential Low-Navarrese on the other—, G. write belonging to the area where traditional Labourdin is stronger, shows, at the same time, several features of the Low-Navarrese dialect and already extinct characteristics of the Labourdin itself; he thus breaks with the more or less homogeneous line observed in the language of other writers belonging to the same geographic area. Thus, in what respects to his graphical uses, the author from Urruña recovers some palatalised forms, which had almost disappeared among writers of the last part of previous century. On the other hand, he can be considered closer to some authors that are dialectally farther —those that belong to the Low-Navarrese domain— in some aspects concerning the use of transitive auxiliaries, certain features of nominal and verbal morphology and the syntax.

XIX. mendean, eta batipat mende erditik goiti¹, literatur lapurterak argiro erakutsiko duen "behe-nafarreratze" bilakabidea —berau ikertua da burutzen ari garen lan zabalago batean—, nabaria izanik ekialdeko idazleen artean, ez da dudarik kostaldekoengan zailtasun handiz mamituko dela. Izan ere, "nafar-lapurtera" berri honi buru eginik usu aski kausituko ditugu mendebaleko Hiribarren, Duvoisin edo Elissanburu, ekialdeko Arbelbide, Laphitz edo Hiriart-Urruty, adibidez, ez bezala. Egoera honetan, *Fableac edo aleguiac Lafontainenetariac berechiz hartuac* (1852)² Urruñako —mendebalekoen esparrukoa, beraz— Goyhetcheren eskutik heldu obra, hagitz berezitzat jo beharko genuke: kostalde ingurukoa izaki eta halarik ere behe-nafarreraren eragina pairatuko duten ekialdeko idazleen obren pareko edo zaigu zenbaitetan agertzen batetik, lapurteraren tradizioan galduz joan diren euskalki honetako hainbat ezaugarri zaharkitu berreskuratuz bestetik.

Goyhetche, agi danean, XIX. gizaldiko lapurtera idatziak bilduko dituen bi indar —lapurteraren tradizioa eta behe-nafarreraren eragina, alegia— nagusion artetik sor-

(1) Erabateko data zehatzik ezin eman bada ere, irakur bitez besteak beste K. Mitxelenaen "La normalización de la forma escrita de una lengua: el caso vasco", *Revista de Occidente*, 10-11 (1982), 66-67 or., eta P. Lafitteren *Grammaire Basque (Navarro-Labourdin Littéraire)*, Bayonne, 1944 (Elkar, Donostia, 1979) 6. orrialdeko eritziak.

(2) Leonce Goyhetche, *Fableac edo aleguiac Lafontainenetariac berechiz hartuac*, Baiona, 1852. Aurrerantzean egingo diren orrialde aipamenak Hordago-k (Donostia, 1978) argitaratu zuen faksimilari dagozki.

turiko egoera berri honetan uharte bakarti bat genuke, arrunt atipikoa. Gure nahia, ikuspegi orokorrari ihardetsiz, bere inguruko idazkideen ildotik at agertarazten duten alderdi zenbait laburki hona aldatzea litzateke, irakurleari —gaingiroki halabe-harrez— mende honetako autoreen artean Goyhetche kokatzen lagungarri gerta dakion.

Ikusi batera, grafia gence Goyhetche inguruko idazleengandik aldentzen duen gakorik behinena. Baita urrutiagoko —hots, ekialdekoen— autoreengandik ere bereiziko duena, hurbilekoengandik ez eze. Areago, XVIII. eta XIX. mendeak, grafiaren zenbait punturi gagozkiola behintzat, garbiki bereizten badira literatur lapurteraz, Goyhetche euskalkiaren beraren bilakaera zabal eta orokorrari muzin eginez lapurtera klasikoaren moldeetara itzuliko da³. Berau ausarki ikusiko da ikur palatalak irudikatzerakoan.

Jakina denez, lapurtera idatziaren historian bustidura galtzearen etorkia estuki lotu behar zaio behe-nafarrerari⁴. Esan daiteke XVII. eta XVIII. mende erdirarteko obrak irakurriz arras hedaturik ageri zaigun palatalizazioa, handik harat —1775etik edo aurrera esango gence guk— askozaz ere gutxiagotan izango dela gauzatua, XIX. gizaldian ia osoki desagertuz. Goyhetche izango dugu, hain zuzen ere, <l> eta <n> kontsonante bustigaien grafia aldaketari batipat dagokionez, gizaldi honetako salbuespen bakarrenetakoa, bakarra ez bada. Uste dugu bestalde, eta literatur lapurteraren bilakaera historikoaren ikerketarako zailtasunak zailtasun⁵, <l>, <ill>, <ñ> eta <iñ> aldaera palatalen agerpen maiztasunari⁶, hein batez, garbiro antzeman diezaiokegula XVII., XVIII. eta XIX. mendeetan eta, honenbestez, Goyhetcheren jokabidearen berezitasuna areagotu egingo dela beste inorena bainoago.

XVII. gizaldian, aipatu legez, palatalizazioa isladaturik idoroko da Axular, Matteredre, Gasteluzar, Ziburuko Etxeberri⁷, Silvain Pouvreau eta hainbat idazle lapurtarregan, hitz barruan *ille*, *hillabethe*, *alabaiña*, *gaiñean*, zein —anitz indar ttipiagoz— bukaeran *jakiñ*, *perill*⁸. Hurrengoan gailen ilkiko bada —lehen urteetan batipat— bustiduraren gauzatzea lapurtarren obretan⁹, mende erditik aurrera despalatalizazioaren

(3) Lan honetan aipatzen diren berezitasunak guztiz nabarmenak izanagatik Goyhetcheren obran, ez du honek esan nahi haren garaiko kostaldeko lapurteraren ezaugarriak gordeko ez dituenik, bai ordea askoz gutxiagotan agertuko.

(4) Honi buruz ikus Ibon Sarasola, *Jean Baptiste Elissanburu. Piarres Adame (1888)*, Euskal Editoreen Elkartea, Donostia, 1986, 24. or. Oro har despalatalizazio bilakabidearen antzinasunaz Lourdes Oñederra, *Euskal Fonologia: Palatalizazioa. Asimilazioa eta hots simbolismoa*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Gasteiz, 1990, 29. or.

(5) Ez baita erraza Mitxelenak "Notas fonológicas sobre el salacenco", *ASJU* I (1967), 172. orrialdean dioten bezala erabateko eritzirik zehazterik.

(6) Ikus honi buruz Ana M. Echaidek "Distribución de las variantes palatalizadas de "l" y "n" debidas al contexto fónico en los dialectos vascos", *FLV* XXIII (1976), 164. or. esaten duena, Mitxelenaren *Fonética Histórica Vasca*, San Sebastián, 1961 (2. ed., Diputación Provincial de Guipúzcoa, San Sebastián, 1977), 184. or. datorrena nolabait osatuz.

(7) Gasteluzarrek bezala, Ziburuko Etxeberri inoiz bustidurarik gabe ere idatziko du forma palatalaren ondoan *illbargi/ilbargi*. Silvain Pouvreaux, adibidez, *konpainia* azaleratuko ere du Axularren *konpañia* edo Ziburuko Etxeberriren *konpañia*-ren parean.

(8) Honetaz irakur bedi Mitxelenak *Fonética...* buruz eman oharra.

(9) Chourio, esate baterako, noizik edo behin zalantzak azalduagatik bustidura erakutsiko du ia beti: *baiño*, *siñhestean*, *zareño*, *bagiñe*, *Jaiñkoarekiñ*, ea.

eragin bortitza gero eta nabarmentzenago da, bustiduraren kaltetan¹⁰. Ildo beretik, palatalizazioa osoro galdurik, XIX. mendeko autore lapurtarrek ez dute, oro har, lapurtera klasikoari behatuz idatziko, tradizio berriaren bete-beteko ordezkari azalduko zaizkigularik. Eta hemen du Goyhethek garaikideen nolabaiteko jokabide bate-ratzailea hautsiko eta molde zaharretara joko¹¹.

“Zuhurki zazu goberna / handik *bildu*
dukezuna”(Arb 27)¹²

“Laborantzan ez da zeren *ibili*
berrikuntzaketa itsura”(Dv 41)¹³

“Ezda behinere *ilkbi* gauza handi eta
adimenduzkoetarik”(Hb 8)¹⁴

“Zuhurki zazu goberna / handik *billdu*
dukezuna”(Gy 45)

“Zer! Hire ezin *ibillia* / zangotako dardaria”
(Gy 170)

“Baiña gathua orduantxe kaiolatik *illki* zen”
(Gy 125)

Berebat hitz bukaeran

“Tiro batez *hil* dezala aita edo ama”(El 17)¹⁵

“Isla bat da Zanziane, Chinatik *hurbil*”
(Lp 228)¹⁶

“Ekharri zioten behin aintzineria *mutbil*
gazte bat”(Jn 170)¹⁷

“Trankill *bill* zen zaharra ere”(Gy 44)

“Begizatzen ditu *hurbill* alhargun bi”
(Gy 19)

“Hunen hotsera guziak *mutill*”(Gy 115)

Are biak adizkietan

“Yoan eta ethor *dabil* bihotza”(Hb 62)

“Jauna, erraiten dio, zure ondotik *nabila*”
(Lp 134)

“Ahalgez urtua *zabilan*”(HU 37)¹⁸

“Zertan *zabiltza* hemen”(Lp 65)

“Hara huna *dabill* nihon ez dagoke”

(Gy 179)

“Ama, derra alabak, *nabill* zu bezala”

(Gy 270)

“*Bazabillan* fanfarruna / arras iduri lehoiña”

(Gy 23)

“*Bazabilltza* gaztelutan!”(Gy 288)

<n>, <in> grafiak baldin baditugu, bestalde, eskuarki ikusiko mende honetako nafar-lapurtarren obretan, <ñ>, <iñ> dira usuenik agertuko zaizkigunak Goyhetche-renean, hitz barruan.

(10) Haraneder duda-mudatan aurkituko dugu noiznahi, Larregik jada argi asko erakutsiko duelarik palatalizazioa isladatzearen gainbehera larria.

(11) Nahiz “zaharren” artean Goyhetcheren hainbat forma palatal agertzen ez den.

(12) J. P. Arbelbide, *Igandea edo Jaunaren eguna*, Lille, 1895.

(13) J. Duvoisin, *Laborantzako liburua*, Baiona, 1858 (Hordago, Donostia, 1978).

(14) J. M. Hiribarren, *Escaraz Eguia*, Bayonne, 1858.

(15) J. B. Elissanburu, *Piarres Adame*, Pau, 1888.

(16) F. Laphitz, *Bi saindu bescualdunen bizia. San Inazio Loiolacoarena eta San Franzizco Zabierecoarena*, Baiona, 1867.

(17) B. Joannategi, *Sainduen Bicitzea. Leben zatia*, Bayonne, 1890.

(18) J. Hiriart-Urruty, *Zezenak errepublikan*, 1892-1912. (Jakin, Donostia, 1972).

"Ez da *alabainan* bertze biderik" (Dv 337)
 "Bretaniako eskualdetan *gaindi* ibilia naiz"
 (Arb 35)
 "Bertzenaz etzioten *hainbertze* beiraturen
 asko yakinek" (Hb 75)
 "Hautatzen dira, landan *aurkibintza*
 ederrenean, ogi espalak" (Dv 44)

nahiz bukaeran.

"Lagun bat, *adin* berekoa" (Lp 123)
 "*Bebin* bere ikaslek galdetu zioten" (Jn 126)
 "Korteko miriku abilenak *ezin* athera
 dezoketen hexur hori" (El 60)

Orobat biak adizkietan.

"Hobeki mintza *nadin*" (Jn 117)
 "Ezdu nahi seme maite hori hil *dadin*"
 (Hb 45)
 "Saratarra ez *banintz*, Azkaindarra nahi
 nikek izan" (El 30)
 "Yarri *banindu* zorteak erregeren tronuan"
 (El 13)

"*Alabaiña* dabill ostaruz-ostatu" (Gy 272)
 "Mendixketan *gaindi*" (Gy 138)
 "Ez zen ikhusten oraiño *hainbertze* ezta eta
 friko" (Gy 144)
 "Bada legea da, horrelako *aurkiñtzak* / bere
 dituela zure maiestateak" (Gy 96)

"Dathorrena xoilki zure *adiñ* handitrik"
 (Gy 76)
 "Astoa hargatik *bebiñ* legeaz zen trufatu"
 (Gy 37)
 "Etsai *eziñ* ikhusia" (Gy 300)

"Eskapa *nadiñ* nolazpait" (Gy 324)
 "Athera *dadiñ* osoki" (Gy 292)
 "Pintorea *baniñtz* edo estudianta" (Gy 173)
 "Uzten baniñdu bedere / nihaur alhara
 nioan!" (Gy 261)
 "Baldiñ *baniñreke* atrebi" (Gy 55)

Deigarriak izanik bustidurazko aipatu kasuok, oroz gaintetik, nago gizaldi hone-
 tako mugaz haraindiko ia inork ez duela nafar-lapurteraz, Goyhethek bezala, sozia-
 tibo kasuari atxikiriko *-(r)ekin* hondarkiaren ordainetan *-(r)ekiñ* plazaratuko.

"Orhoi zaude *gurekin*" (Lp 100)
 "Bertze *askorekin*" (Arb 13)
 "Athera zazu emeki, artha *handirekin*" (Dv 340)

"Egonen zare *gurekiñ*" (Gy 145)
 "Elhe eta haro *askorekiñ*" (Gy 325) "Bertzea
 iretsten du plazer *handirekiñ*" (Gy 311)

Bestalde, XVII.eko Axularren —edo XVIII.eko Sarako Erxeberriren¹⁹— *bitzkuntza*,
bitzketan, ea. idazkera zaharkituz birjabetu nahirik edo <-tz->, <-ts-> grafiak egune-
 ratu gogo bide du Goyhethek —lapurtar klasikoak baino urrunago joanez, apika—,
ezetzka, *irakatspen*, *batzka*, ea. memento oro irakurriz horixe begitantzen baita zaigu.

"*Gaizki* lukek bere buruaz espantu egitea"
 (El 70)
 "*Mabasti*, sagardi eta landek ere on dute
 onkhailu hori" (Dv 154)
 "*Hizkuntza* guziak ez dira zuzenak"
 (Dv 281)
 "Arimetarat hedatzen ditu *irakaspen* eta argi
 frango" (Arb 19)

"Ni zoiñ *gaizki* mintzo niñtzen" (Gy 14)
 "*Mabasti* hautiñ batean sarthu zen etsitua"
 (Gy 107)
 "Bertze *bitzkuntza* bat ere usatzen du"
 (Gy 294)
 "Fable hunek, *irakatspen* haiñixko
 badituzke" (Gy 16)

(19) Bi autoreon mintzairaren arteko antz-aldeez ikus Patxi Altunaren "Axularren eta Sarako Erxeberriren hizkera", *II Euskal Mundu Biltzarra*, Eusko Jaurlaritza, 1987, Gasteiz, 235-250. or., bereziki 247. or.

Zer esanik ez, buruenik, maiz erakutsiko ere dituen —eta are XVII. gizaldian irakurtzen ez diren— aditz-izenetan, behin eta birritan *yautste*, *ibardetste*, *motzte*, ea. dakusakeela irakurleak obraren ezin orrialdetan²⁰.

“*Abantzten* zituen bere xede eta agintza guziak” (Jn 169)
 “Aski zela Sarako arthalden *ebastea*, gero yabe izateko?” (El 81)
 “*Othoizten* zaituztet utz nazazuen hemen” (Lp 164)
 “Bai, bai, *ibardesten* dio eriak” (Hb 15)

“Gure erretorak eztitu *abantzten* nihoizere” (Gy 80)
 “Zer! Beretik hartzea / izan daiteke *ebatstea*?” (Gy 242)
 “Gartsuki *othoizten* du demon sokorri” (Gy 144)
 “Zapati madreak aldiz *ibardetsten* dio hirriz” (Gy 80)

Grafiari buruz azaldu ditugun ukitu edonork zailtasun larregirik gabe antzeman ditzakeen hauez landa gorago aitatu eta hurrengo lerroetan tartetxo bat egin nahi diogun behe-nafarreraren eragina Goyhetcherengan dugu aipagai oraingo azterraldian. Lauzpabost puntutan, bereziki, nahi izan dugu alderdi hau baratxe arakatu zeinetan, gure eritziz, argiro ikusten baita Goyhetcheren ingurukoengandikako urruntzea eta hurbiltzea, aldi berean, ekialdekoenganako. Puntu hauen artean lehenengoz Goyhetcheren —Duvoisin, Hiribarren, Elissanbururen edo, are, Joannategiren ez bezalako— *ukhan* erabiltzearen aldeko joera nabaria genuke azpimarragarri «Mais en labourdin proprement dit, comme d'ailleurs en guipuscoan et en biscayen, le verbe *avoir* a le même participe que le verbe *être* et, au lieu de *bartu uqan du*, on dit *bartu issan du*»²¹ Izan ere, behe-nafarreraren ezaugarrietako baten aurrean geundeke, Goyhetche mendebaleko —esan nahi baita, lapurteraren tradizioari hertsiki loturikoen eremuko— lapurtarra izanik. XVII., XVIII. eta XIX. —lehen parte batipat barne— gizaldietan gaindi lapurtera idatziak burutu historiaren “aurka” edo esango genuke agertuko zaigula Urruñako idazlea, Duhalde, Arbelbide, Laphitz edo Hiriart-Urruty —hauek *izan* zeharo baztertzen ez badute ere— urrunagoko nafar-lapurtarren lagun:

“Erran nahi *izan* darotzut” (Dv 146)
 “Hemen *izanen* duk froga bat” (El 44)
 “Ez *izanez* hurbiltzeko ere aski, ihaurkina ustelarazteñ dute” (Dv 153)

“Hark bezala nahi *ukhan* zuen egiñ” (Gy 235)
 “Erran suma *ukhanen* duzu” (Gy 141)
 “Zorte *ukhanaz* nihoiz ere / satisfatuak ez gaude” (Gy 61)

Izenaren morfologiaren arloan dakusakegu Goyhetche, bestalde, ezkondu ezinik kostaldeko lapurtarrekin. Euskalki honetako datibo pluralaren kasu marka(k)²² ar-

(20) *Bait* partikularen ondoko grafia ere berezi samarra da Goyhetcherengan zenbaitetan *baiduse* (72), *baidakit* (224), *baidarborko* (162), ea. idatziz *baitakit*, *baitu*, *baita*, ea. mende honetan maizenik irakurriko direnen aurrean.

(21) Jean Saroihandy, “Remarques sur le verbe labourdin”, *RIEV IX* (1918), 192. or. Ildo beretik Jean Ithurry, *Grammaire Basque, dialecte labourdin*, Baiona, 1895 (Hordago, Donostia, 1979) 381. or.

(22) Honetaz gainbegirada azkar bat eman nahi izanez gero ikus bedi Pierre Lafitte, *Grammaire...* 143. or., Henri Gavel, *Grammaire Basque I*, Bayonne, 1929, 49-50. or. eta Luis Michelena, “A note on old labourdin accentuation”, *ASJU VI* (1972), 110. or.

buiatuko ez baditu ere mendeetan zeharreko behe-nafarren usadioari jarraikiz *-er* hondarkia plazaratzera makurtuko bide da. Honela, Duvoisinek edo Hiribarrenek —Duhalde eta Joannategirekin bat eginik— *anaiei, batzuei, senharrei, otsoei*, ea. edo Elissanburuk —Arbelbiderekin batera— *haurreri, gizoneri, begieri, burueri*, ea. erakutsiko duten bitartean, Goyhethek, ekialdeko Hiriart-Urruty edo Laphitzek bezalaxe, *haurrer, azpikoer, eginbideer, abuntzer*, ea. idazteari ekingo dio —azterketa sakon bateko gaia dugu hau ezpairik gabe, ez ostera ikuspegi orokor bezain labur izan nahi duen artikulu honetako—.

"Aitek *haurrei*, emaztek senharrei, anaiek anaiei" (Hb 93)

"*Guzieri* salutzantzia eder bat egin ondoan" (El 56)

"Arbola landatu-berri *batzuei* sortzen zaizkote" (Dv 350)

"Bada fableak ere *haurrer* zaizkote irakhasen" (Gy VII)

"Mezu daiet egorriko laster / herriko arratoiñ *guzier*" (Gy 233)

"*Batzuer* zaie eman tamaiño larria" (Gy 227)

Iduri luke, beraz, Goyhethek —hizkuntza bateratu baten bila?— han-hemenkako —leku zein denborako— "berezitasun" zenbait bildu eta azaltzeko trebezia erakusten edo digula²³.

Uste izateko ere da, era berean, ez dela hutsala Goyhethek oretu obrak atzizki galdekariaren auzian agertuko duen ekialdekoen idazkerarako isuria. Gure eritziz XIX. mendeko lapurtarren obretan galde markaren ikustea behe-nafarrerari zor zaio, ezin uler liteke ezperen kostaldekoengan —Arbelbide, Laphitz eta Hiriart-Urruty nafar-lapurtarren lanetan ez bezala— agertu ez izana. Beraz, *badakika, badaitekea, dea, ezduia*, ea. irakurri ahal izango ditugu Goyhetcheren obran, Elissanburu, Hiribarrene, Duvoisin eta, are, Duhalde eta Joannategirenean ediren ez ditugarrik.

Ezduta puntu horren gainean kontzientziako ausiki zenbait sentitzeko? Eta nik baderrat: *Badea* gramatikarik gure lengüaiaren mintzoa osoki fixatu duenik? Ez *duia* zuberotarrak berea? (...) Eta neurthitzen erregela guziez errezibitu eta berdiñ praktikaturik *badea*? Eta izan ere *badaitekea*? (Gy XI)

Goyhetcheri behe-nafarrera erakargarri zaiolako ustea sendotu egingo zaigu, gainera, erabiltzen dituen adizkietako bizpahiru formei so egiten badiegu. Jakina da Lafittek "ukan" aditzaren *voix dative* eta *active-dative* deiturikoetan eragin larria antzeman daitekeela XIX. mendeko autore lapurtarren lanetan eta horien artean, bereziki —*dio* sailaren oinarri ezberdin ugari ikusiagatik gizaldi honetan— behe-nafarreraren esparrutik heldu *-ai-* «le radical *erau* a été réduit à *ai* chez certains Bas-Navarraïis. Ex: *eman daizkit, il me les a donnés*»²⁴ irakurtzean, *-au-* lapurtarragoaren orde. Bonapartek idatzi «*dait* nav. occ. du Labourd»²⁵ joera jasoa ikus daiteke, beraz, ekialde-

(23) Esate baterako, eta morfologiak ari garenez —nahiz behe-nafarrerarekin zerikusirik ez duen— aipagarri litzateke gure ustez izenordain indartuetan Goyhethek erakutsiriko jokabidea *zerori* izenordainaz. XVII. mendean kasu absolutuan *zerori* eta datiboan *zerorri* irakur badaitezke Goyhethek *zeroni* agertuko du lehen kasuan eta *zeroniri* bigarreanean. Ez dugu uste XIX. gizaldian beste inork honela idatziko duenik. Ikus honi buruz Georges Rebuschi, "Note sur les pronoms dits «intensifs» du basque", *ASJU* XXII-3 (1988), 827-844. or.

(24) Pierre Lafitte, *Grammaire...* 295. or.

(25) Louis Lucien Bonaparte, *Le verbe basque en tableaux*, London, 1869, xviii. or.

ko Hiriart-Urruty eta Laphitz²⁶ idazleen obretan bezala Urruñakoarenean ere, hots, *daik*, *daizka*, *daizkutenak*, ea., Duhalde, Arbelbide edo hurbilagoko duen Hiribarrenen *daut*, *dauzkit*, *dautazu*, ea. adizkien parean:

“Eta niri ere on egiten *daut*, oraino, sinhestegabeak egiten *dautan* begitar-teak”(Hb 148) “Nork biltzen *dauzkit* erresumak?” (Hb 94) “Hago ixilik, hitzuntzia, / nahasten *daik* ur guzia” (Gy 9) “Gazteak kaskoa bi eskuz harturik, / bilho zurituak khentzen *daizka* errotik” (Gy 19)²⁷.

Goyhetcheren hiztegia ere izango du, jakina, behe-nafarrerak lekurik. Ez dugu guk hemen bere hiztegia aztergai²⁸, ez noski, Goyhetchek behe-nafarreratik jasandako eragina zenbatetarainokoa izan zitekeen urrats batzuk ematea baino ez bait dago-kigu. Adibide argi bezain adierazgarria den bat nahi genuke bereziki hona aldatu. Izan ere lapurtera idatziaren tradizioan *denaz bezanbatean* egitura «quant á, pour autant que; *eriaz denaz bezanbatean*: pour autant qu'il s'agit du, quant au malade» Harrieten hitzetan, XVII. mendeko Axular, Materre, edo Silvain Pouvreauren zein XVIII.eko Sarako Etxeberri²⁹, Chourio, Haraneder, Larregi, Baratciart, Mihura eta hainbat lapurtarren obretan noiznahi irakur daitekeena, ez da, aldiz, XIX. gizaldian Goyhetcheren obran agertuko; bai, ostera, bestelakorik. Lapurteraren tradizioari ihes egin nahirik edo Leizarragak XVI. mendean behe-nafarrena izan zitekeen eta XVIII. gi-zaldian Alphonsa Rodriguez-en obran jarraipena izango duen eta, azkenik, XIX.eko ekialdeko Arbelbide eta Laphitzek osoki egiaztatuko duten *den bezanbatean* esapidera joko du Goyhetchek, Duhaldek, esate baterako, ez bezala³⁰.

“Bainan salbamenduaz *denaz bezenbatean* ukhazazu haren baithan esperantza oso bat”(Dh 236)³¹ “Nitaz *den bezanbatean* / erkatzen ditudanean / ximino haren plazerak / eta dirukoia renak / nik ez nakike egiazki / nere hautua eman zoiñi” (Gy 216)

Ez da, ez, XIX. mende hondarreko idazle nafar-lapurtarren zabalgoan aldarte eta gorabehera anitz ikusteko egokierarik ahitu, inolaz ere ez. Nolanahi ere den, Bidaso-az haraindikoan barrunbean, abiaburu gisa, ardatz nagusi zenbait antzeman eta froga daitezkeela uste dugu, eta horretan ari gara. Haatik, Goyhetcheren lana guztiz beste-lako ageri zaigu. Lapurtera klasikoaren azterrenak ardura zaizkio batetik Urruñakoari³² batzutan astinaldi ez makalez bereganatzen baditu ere; bestetik ezin uka, ingu-

(26) Honi buruz ikus Josu Pikabea, *Frantzizko Laphitz. Bi saindu bescualdunen bizia* (1867), Euskal Editoreen Elkarte, Donostia, 1986, 31. or.

(27) Aitzitik, gizaldi honetako aztertu autoreen obretan —eta literatur lapurteraz nekez aurki litezkeenak gure ustez— kausitu ez ditugun hiruzpalau adizki datozkigu Goyhetcheren eskutik, hala nola *diduritzait* (46, 73, 134), *diduritzu* (48) *diduritzo* (210, 269), *ziduritzon* (139, 278, 303), ea.

(28) Berau ere atipikoa izan arren, Goyhetchek XVII. mendean geroztik lapurtarrek erabiliko ez duten zenbait hitz, hala nola *baxo*, edota hegoaldeko tradiziokoa baino ez den *behartsu* —Ibon Sarasolak aipatu berri di-dan *bizi-lekhu*— ea., erakutsiko bait ditu.

(29) Honi buruz ikus Patxi Altuna, “Axularren...”, 245. or.

(30) Antzerako zer bait ikus dezakegu frantsesaren eragina dela bide, hots, inguruko —eta lapurteraren tradizioari atxikiriko— Hiribarrenen (*zerbaitetan fidatu*) edo Duvoisinekin (*zerbaitetan erne egon*) ez bezala Goyhetchek *zerbaiti fidatu* eta *zerbaiti erne egon* erakutsiko digu.

(31) M. Duhalde, *Meditationeac gei premiatsuenen gainean*, Baiona, 1809 (Hordago, Donostia, 1978).

(32) «Urruñako semea, itxura danez», dio S. Onaindiak *Euskal Literatura* II, Etor, Bilbao, 1973, 147. orrialdean, Lafittek, beste zenbaitek bezala, «l'abbé Goyetche d'Urrugne» dioen arren bere *Le Basque et la littérature d'expression basque en Labourd, Basse-Navarre et Soule*, Bayonne, 1941, 50. orrialdean. Goyhetcheren bizitzan ere sakontzeari on deritzogu, gure galdera baten baino gehiagoren ihardespena bertan gorderik egon bait daiteke.

ruko idazkideek bezala, bertako hizkeran idazteko bidea saiatu ere zuela. Guretzat ez da alabaina horretan geratu nahi zuen autorearen izan, begiraldi arin honetan azaltzen saiatu garenez urrunagokoengana heldu nahiean edo behe-nafarrerari jarraitu zitzaio-
la askotan eta askotara uste bait dugu. Zabaldu nahi izan dugun bideari lotuko zaion ikertzailearik faltako ez delakoan gaude.